

Mučeništvo kao svjedočenje

Tomislav Kovač

UDK: 28-277.4-675:323.285 (n.t.)

Stručni rad

Primljeno: 30. ožujka 2006.

e-mail: kovactomislav@hotmail.com

Prihvaćeno: 3. svibnja 2006.

Članak želi upozoriti na dublji, duhovni smisao poimanja mučeništva u islamu. Prema samoj etimologiji riječi, mučenik (šehid) prije svega je svjedok, a islam je egzistencijalni čin vjere koji uključuje potpuno predanje i služenje Bogu Jedinomu i Milosrdnomu, kojeg je musliman kao vjernik pozvan nasljedovati u Njegovim najboljim svojstvima. Islamski se fundamentalizam uglavnom služi kuranskim govorom kao izgovorom za svoja teroristička zlodjela čija glavna svrha nije religiozne, nego političke i ideološke naravi. Plemenita metafizika Kurana biva na taj način posve iskrivljena, a islam gubi svoje

izvorno poslanje u službi mira (salâm) i pobožanstvenjenja čovječanstva. Ovo razmišljanje želi biti i svojevrsan spomen desetoj obljetnici mučeničke smrti trapištičke braće iz Tibhirina u Alžiru koje su, iako su bili istinski prijatelji muslimana s kojima su godinama dijelili svakodnevn život, neki islamistički ekstremisti oteli u ožujku 1996. i na najokrutniji način pogubili dva mjeseca poslije. Usprkos zgroženosti, njihovo je mučeništvo postalo plod milosti koji je mnoge muslimane i kršćane potaknuo da nastave iskreni bratski dijalog u konkretnim prilikama.

Ključne riječi: islam, fundamentalizam, mučeništvo, džihad, mir, mistika, islamsko-kršćanski dijalog.

Pojam mučeništva danas nije na dobru glasu. Najčešće aludira na nasilje, religijski fanatizam i smrt. Posljednjih godina mnogi ga najviše vežu s pojedinim islamističkim grupama i »Alahovim mučenicima« koji danomice ubijaju ubijajući i sebe, radi »svetoga rata«, zaprepašćujući pritom cijeli svijet. Njihova »žrtva« iznenađuje, zabrinjava, proziva sekularizirani Zapad koji ravnodušno uživa u vlastitu zadovoljstvu i sve više gubi osjećaj za moralne i vjerske vrijednosti. Teško je shvatiti uzavrelost islamskog

integrizma u svim njegovim vjerskim, psihološkim, društvenim, političkim ili ekonomskim dimenzijama. René Girard prepoznaje u njemu mimetički sukob planetarnoga razmjera u kojem se žrtva – siromašan i predugo iskorištavan islam – okreće protiv svojega tlačitelja – bogatog i moćnog Zapada – ne samo da bi se s njime borio i ispravio nepravdu nego kako bi zauzeo njegovo mjesto i postao kao on.¹ Veliki muslimanski mislilac Mohamed Arkoun utvrđuje da događaji koji su na svjetskoj sceni uslijedili nakon »11. rujna« znače promašaj demokracije i raskid između modernizma i humanizma, pri čemu ovaj posljednji postaje prostor za ponovno osvajanje.² U ovakvom ozračju globaliziranih konflikata, poznata Huntingtonova teza o »sukobu civilizacija«, realistična iako prejednostavna, pronalazit će i dalje svoje poklonike. Mi ćemo pak pokušati najprije smjestiti smisao islamskog mučeništva u njegov kuranski svijet, a potom ga premjestiti u duhovnu dimenziju, koja je prvobitna.

Naime, u islamu, uostalom kao i u kršćanstvu, mučenik je prije svega svjedok beskonačnoga Božjeg milosrđa koji je pozvan gledati svaku ljudsku osobu u perspektivi ljubavi i spasenja.

Mučenici »na Alahovu putu«

Prvo značenje riječi »mučenik« – *šehid* na arapskom – jest svjedok. Riječ je ponajprije o svjedočenju u nekoj pravednoj radnji na parnici ili na sudu koja je, prema Kuranu, solidarno i obvezno djelo (usp. Kuran 2, 282; 24, 4). Smrt proroka Muhameda potaknula je izoštravanje komentara kuranskih stihova te su tako neki muslimanski znanstvenici proširili smisao riječi »svjedok« na vjernike mučenike koji ginu »u borbi na Božjem putu« (*djihâd fi sabîli llâhi*). Ovima Kuran obećaje vječni život i druge nagrade: »Nikako ne smatraj mrtvima one koji su na Božjem putu izginuli! Ne, oni su živi i u obilju kod Gospodara svoga, radosni zbog onoga što im je Bog od dobrote Svoje dao« (Kuran 3, 169-170; usp. Kuran 2, 154; 3, 157; 4, 74; 9, 111;

¹ René GIRARD u razgovoru koji je s njim vodio Henri Tincq, *Le Monde*, 5. studenog 2001.

² Mohamed ARKOUN, *Humanisme et islam: combats et propositions*, Paris, Vrin, 2005.

47, 4-6; itd.). Važno je napomenuti da stihovi koji pozivaju na borbu »na Božjem putu« pripadaju uglavnom medinskom razdoblju Kurana (odnosno, od hidžre, godine 622., do Prorokove smrti 632. godine), a to je razdoblje bilo obilježeno neprestanim ratovima protiv mekanskih mnogobožaca, naoružanim pohodima na trgovačke karavane za potrebe muslimanske zajednice smještene u Medini, progonom Židova i čak istrjebljenjem jednoga njihova plemena, borbom protiv »nevjernika« koji su odbijali Prorokov autoritet i poruku. Islamski se *džihad* i dandanas uglavnom oslanja na ove ratoborne stihove među kojima je nedvojbeno najpoznatiji »stih sablje«, povlašteno geslo naoružanih fundamentalističkih skupina: »Kada prođu sveti mjeseci, onda ubijajte mnogobošce gdje god ih nađete, zarobljavajte ih, opsjedajte i na svakom prolazu dočekujte!« (Kuran 9, 5). Iskrsnuo usred medinskog razdoblja, za veliki dio islamske tradicije ovaj stih poništava više od stotinudvadeset »tolerantnijih« stihova (na primjer, Kuran 5, 32).³

Islamska tradicija razlikuje dvije velike kategorije mučenika: »mučenike bojnoga polja« i »mučenike onoga svijeta«. »Mučenici bojnoga polja« označuju vjernike koji su izravno poginuli na ratištu (njih je bilo mnogo, osobito za vrijeme prvih velikih muslimanskih osvajanja); oni su također nazivani »mučenicima na ovome i na onome svijetu« jer su čašćeni kao mučenici i na zemaljskome svijetu (imaju pravo na posebne pogrebne obrede) kao i na onome svijetu. »Mučenici onoga svijeta« su pak ratnici čija smrt nije izravna i neposredna posljedica njihovih rana, ali koji su ipak na ovaj ili onaj način pridonijeli širenju ili obrani islama (oni ne uživaju nikakve posebne ukopne običaje i priznati su kao mučenici samo na onome svijetu). Prema različitim tradicijama brojni blagoslovi, neki poprilično slikoviti, čekaju mučenika: svi će mu se grijesi oprostiti, bit će pošteđen od zagrobnih muka, nosit će krunu slave, oženit će se sedamdeset i dvjema rajskim djevicama (hurije s velikim očima, usp. Kuran 55,70-74), njegov će zagovor prihvatiti sedamdeset njegovih bližnjih, duša mučenicova podići će se izravno do raja, boravit će između zelenih ptica u blizini Božjega prijestolja, na dan uskrsnuća duše će se vratiti u svoja zemaljska tijela, a mučenici će

³ Usp. Robert CASPAR, *Traité de théologie musulmane*, sv. I, Rome, PISA, 1996², str. 43-44.

zadobiti vječni boravak u raju (nazvan ovom prigodom 'dâr al-shuhâdâ' – prebivalištem mučenika, odnosno svjedoka) itd.⁴ Iza ovoga dubokog psihološkog uvjerenja nazire se intiman odnos između mučeništva, smrti i zajednice: »Mučeništvo bojnog polja zadiviljavalo je muslimane tijekom stoljeća. Smrt u borbi vrhunac je vjernikovih težnji. Najbolji je način kako napustiti zemaljski život... i jamstvo božanske pohvale i nagrade. U svojoj čežnji da svoj život daruje za najviši cilj, vjernik nadvladava osnovni instinkt straha od smrti... Smisao mučeniškove smrti nadilazi pojedinca. U očima običnog muslimana, ona čitavoj zajednici pridaje auru čistoće i milosti, a njegova bliža obitelj predmet je divljenja i primanja potpore«⁵.

No, za pravo vrjednovanje muslimanskog mučeništva potrebno je vratiti kuranski tekst u njegov povijesni kontekst i desakralizirati različite ljudske interpretacije kako bi se moglo do-prijeti do prvotnoga smisla te riječi, koja je prije svega duhovne naravi. S hermeneutičkoga gledišta, Rachid Benzine jasno optu-žuje postupke islamista koji se kuranskim govorom koriste kao izgovorom (*le texte comme prétexte*), »atomiziraju« njegov sadržaj ne mareći za njegovu cjelovitost te iz njega izvlače stihove na pristran način i u ideološke svrhe.⁶ No, Kuran treba promatrati u njegovoj cjelini, ujedno kao književno djelo koje pripada vlastitu kulturnom i društveno-povijesnom ozračju te kao proročki govor na koji se nadovezuje poruka koja na svoj način svjedoči o autentičnome religioznom iskustvu i koja pruža metafizičko obzorje univerzalnoga dometa.

Mučenik kao svjedok čina islama

Poželjno je vratiti se i produbiti prvobitni smisao riječi mučenik (*šehid* ili *shahîd*) koji, u muslimanskoj, kao i u kršćanskoj tradiciji (grč. *marturos*), prije svega znači *svjedok*, a osobito vjernik koji svjedoči svoju vjeru (usp. Kuran 7, 172). U vjerskom

⁴ Usp. E. KOHLBERG, »Shahîd«, *Encyclopédie de l'Islam*, sv. IX, Leiden, Brill, 1998², str. 209-210.

⁵ *Isto*, str. 210-211.

⁶ Usp. Rachid BENZINE, Les axes de la recherche, *Le Monde des religions*, rujan-listopad 2003, br. 1, str. 42-43.

i teološkom značenju, *šehid* (od glagola *shahida*: biti prisutan, vidjeti svojim očima, svjedočiti, potvrditi) također je onaj koji izgovara *šehadu*, muslimansku vjeroispovijest posve usredotočenu na dogmu Božje jednosti i jedincatosti (*tawhīd*) i Muhammedovo poslanje (usp. Kuran 3, 18; 6, 19; 63, 1; itd.).⁷ Korisno je ovdje podsjetiti da je islam, barem u svojem etimološkom značenju, prije svega jedan egzistencijalan stav, čin vjere, a tek potom religija. Naime, arapska riječ *islām* (od glagola *aslama*) znači pokoriti se, predati se, povjeriti se nekomu, odnosno Bogu. »Musliman« (od participa *muslim*, množina *muslimūn*) označuje tako osobu, vjernika koji je sebe u potpunosti »pokorio«, »predao«, »povjerio« Bogu. Upravo u ovome smislu muslimanska tradicija prepoznaje u Abrahamu primjer pravoga vjernika (*hanīf*, Kuran 3, 67), a u Isusu autentičnoga slugu Božjeg (usp. Kuran 19, 30; 43, 59). Povezujući semitske koncepte *islām*, *shalōm* i *salām*, neki su prevodioci, poput Andréa Chouraquiija, također pokušali izraziti kako čin islama može dovesti do spokoja istinskoga mira. Obraćenje na islam bilo bi tada »obraćenje na mir«, a musliman »pomireno« i »mirotvorno« biće. Sve bogatstvo i dubinu islamskog čina vjere izvršno je izrazio dominikanski islamolog Emilio Platti: »Muslimanski vjernik ustrajan je u svom odnosu priznavanja Boga, povjerenja u Boga, prihvaćanja Božje stvarateljske Odredbe i Božjih nakana prema stvaranju svijeta i čovjeka, iako božanske nakane i božanska 'providnost' ostaju u sjeni Božjega otajstva... Biti musliman, izvršiti čin islama, znači izgraditi način življenja polazeći upravo od tog temeljnog egzistencijalnog stava. To je također jedan način iščitavanja povijesti i znakova stvaranja. Kao takav, to je i mudrost koja prepoznaje granice ljudskoga, ali koja zna produžiti pogled i mnogo dalje. To je ono što muslimanu omogućuje da živi relativnost ovoga života i svijeta«⁸.

»Pokornost« o kojoj je riječ u islamu ne smije se nipošto shvatiti na negativan način, kao porobljivanje ili negaciju čovjeka,

⁷ *Al-Shahīd* (usp. Kuran 3, 98; 5, 117) također je jedno od Božjih devedeset i devet »najljepših imena« (Kuran 7, 180) slavljenih u muslimanskoj tradiciji. Označuje pravedan i budan Božji pogled, kao i njegovu providonosnu prisutnost (usp. Jr 29, 23).

⁸ Emilio PLATTI, *Islam... étrange?*, Paris, Éditions du Cerf, 2000, str. 19 i 21.

nego u pozitivnome smislu, kao slobodno i dobrovoljno darivanje čitava sebe Bogu te kao unutarnje prihvaćanje Njegove savršene volje. O ovakvu potpunom predanju Kristu govori i sveti Pavao (Rim 14, 7-8). Prepoznajemo i u islamu svojevrstan kenotički stav: čovjek se lišava samoga sebe kako bi se u potpunosti zao-grnuo Bogom i postao novi stvor. Sufiji će bez sustezanja govoriti i o pobožanstvenjenju čovjeka kao o bitnoj sastavnici islama.⁹ No, kako bi dobro uvidio svu veličinu čina islama, musliman ne smije nikada zaboraviti koja je temeljna narav Boga kojemu se on predaje. Ako je u kršćanstvu Bog ljubav (1 Iv 4, 8.16), u islamu On je prije svega Milostivi Dobročinitelj (*al-Rahmân al-Rahîm*), kao što to pažljivo podsjeća krasna *bismila* koja otvara sve sure (osim devete). Kao »Božji namjesnik« (*khalifat Allâh*) na zemlji, čovjek je pozvan i sam ostvarivati najbolja Božja svojstva te ih dijeliti s drugim ljudima, ne u obliku sile ili suparništva, nego u odnosima uzajamnosti, suosjećanja, obostranog natjecanja u vjeri i dobrim djelima, kao što na to srdačno poziva i sâm Kuran (5, 48; usp. 2 Pt 3, 11-12; Rim 12, 9-10). U tome smislu, glasoviti »sveti rat« (*džihad*) vjernika »na Božjemu putu« označuje, osobito kod sufija, prije svega duhovnu bitku, unutarnju borbu, nastojanje duše (*džihâd el-nafs*) kako bi oborila negativne nagone i težila miru (*salâm*) koji samo Bog može dati. Zbog toga sufiji privilegiraju »džihad duša« ili »veliki džihad«, koji smjera jedinstvu s Bogom, za razliku od »džihada tijela« ili »malog džihada«, koji ostaje privržen vremenitim ciljevima i dobrima. U tom, konstruktivnijemu smislu, Mohamed Talbi prevodi *džihad* kao »napor postavljanja sebe u Božju perspektivu«¹⁰.

Dijalog svjedokâ

Upravo bi iz ovakve perspektive pročišćavanja vlastitih duhovnih iskustava trebalo gledati na svaki međureligijski dijalog, a osobito na islamsko-kršćanski dijalog, kao na dijalog između *svjedokâ*. Oslanjajući se na jednu bogatu Schillebeeckxovu mi-

⁹ Usp. Frithjof SCHUON, *Comprendre l'Islam*, Paris, Éditions du Seuil, 1976, str. 13-15.

¹⁰ Mohamed TALBI, Olivier CLÉMENT, *Un respect têtû*, Paris, Nouvelle Cité, 1989, str. 26.

sao, dobro je uvijek imati na umu da prava religija nije poruka, nego jedno iskustvo koje je postalo poruka. To je iskustvo osobni susret svakoga vjernika s Bogom, susret koji je, posebno u trima takozvanim monoteističkim religijama, uvijek potresan, osloboditeljski i preobraziteljski, nosilac života, smisla i radosti te koji gleda u svakom muškarcu i svakoj ženi veličanstveni doprinos ostvarivanju otajstvenoga spasiteljskog nauma Boga Ljubavi i Milosrđa. Jer otajstvo Boga i čovjeka, u islamu kao i u kršćanstvu, prije svega je otajstvo sjedinjenja i ispunjenja, a ni pošto razdora i uništenja. Svaki integritet pokazuje se, prema tome, kao iskrivljenost temeljnoga religioznog iskustva, idolatrija prolaznoga, demon privida.

Iznad teoloških spekulacija ili ideoloških manipulacija, treba nastojati uspostaviti dijalog srca, dijalog između istinskih vjernika – svjedokâ koji će biti spremni nadići vlastite mitove, kako bi iz njih mogla bolje izlaziti stvarnost njihova unutaršnjeg iskustva i tako, u duhu molitve i poniznosti, duhovne solidarnosti i uzajamne gostoljubivosti, zajedno svjedočiti u konkretnoj svakodnevnici. Upravo je na takav dijalog pozivao i Christian de Chergé u jednom vrlo lijepom i dubokom članku.¹¹ Napose u današnjim tehničko-ekonomskim društvima, u kojima je čovjek prečesto prikovan uz površnu egzistenciju lišenu istinske transcencije, kršćani i muslimani, kao »hodočasnici Apolutnoga«, pozvani su nanovo otkrivati svoj zajednički proročki poziv kako bi doista bili »svjedoci otajstva otvorenosti« i »zajedno gradili svijet Jedinomu«. ¹² Istina je da izazov svjedočenja nije nikada bez opasnosti i da ga neki ne shvaćaju na taj način. Usprkos svemu, »sedam spavača« (usp. Kuran 18, 9-26) iz Tibhirina, koji su oteti i sramotno pogubljeni prije deset godina, ostat će savršen primjer kako autentičan svjedok može postati mučenik i kako mučenik nikada neće prestajati biti svjedok Boga Svevišnjega (*Allâhu akbar!*) kojemu je povjerio svoju nadu i darovao sav svoj život.

¹¹ Christian de CHERGÉ, *L'échelle mystique du dialogue, Islamochristiana*, 1997, 23, str. 1-26. Christian de Chergé bio je prior trapističke zajednice iz Tibhirina i jedan je od sedmorice braće ubijene godine 1996. Bio je vrlo angažiran u islamsko-kršćanskom dijalogu te se njegovi spisi i svjedočanstva, kao i zapisi njegove subraće, u posljednje vrijeme objavljuju.

¹² *Isto*, str. 3 i 22.

Résumé

Le martyre comme témoignage

L'article aimerait présenter un sens plus profond, spirituel, de la notion de martyre en islam. Selon l'étymologie du terme, le martyr (shahid) est avant tout un témoin et l'islam un acte existentiel de foi qui comprend un abandon total au Dieu Unique et Miséricordieux, que le fidèle musulman est appelé à suivre dans ses meilleurs attributs. De son côté, le fondamentalisme islamique se sert surtout du texte coranique comme prétexte à ses actions terroristes effroyables, dont la fin n'est nullement de nature religieuse, mais exclusivement politique et idéologique. La généreuse métaphysique coranique se trouve ainsi entièrement dévoyée et l'islam se voit perdre sa vocation primordiale au service de la paix (salâm) et de la déiformité de l'humanité. Cette réflexion désire également être un hommage aux sept moines trappistes de Tibhirine en Algérie qui, en dépit de leur fidèle amitié envers les musulmans avec lesquels ils partagèrent la vie pendant des années, furent enlevés en mars 1996 par un commando du Groupe Islamique Armé et odieusement exécutés deux mois plus tard. Malgré l'effroi que leur assassinat suscita dans le monde, la grâce de leur martyre n'a fait qu'accroître l'aspiration de nombreux chrétiens et musulmans à poursuivre courageusement un dialogue fraternel et sincère dans le concret quotidien.